

**PSIHOLOŠKA
OBZORJA**

Ψ

Ψ

**HORIZONS
OF
PSYCHOLOGY**

433746

PSIHOLOGIJA

PSIHOLOŠKI OBZORJI
TOGETHER TO PSYCHOLOGY

Redakcijski svet

PSIHOLOGIJA

Uredništvo: Psihološka obzorja, ul. Štefana Mladke 1, 1000 Ljubljana

VERZALNIŠKI SIGURNI ODPREK: PSYCHOLOGIJA, UL. ŠTEFANA MLADKE 1, 1000 LJUBLJANA

ISSN 0013-0152 (print) / ISSN 1409-1001 (online)

SOVRSKA PSIHOLOGIJA

Uredništvo: Psihološka obzorja, ul. Štefana Mladke 1, 1000 Ljubljana

Redakcijski svet

PSIHOLOŠKA OBZORJA

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

NACIONALNA INŠTITUCIJA ZA RAZISKOVANJE PSIHOLOGIJE

Redakcijski svet

Redakcijski svet

HORIZONS

OF

PSYCHOLOGY

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

Redakcijski svet

LJUBLJANA

1997

Redakcijski svet

Redakcijski svet

VSEBINA

PSIHOLOŠKA OBZORJA
HORIZONS OF PSYCHOLOGY

Raziskovalni timi

ISSN 1518-1874

Valentin Bucik, Društvo psihologov Slovenije

VPRAŠALNIK BFO IN OCENJEVALNA LESTVICA BFO ZA

MERJENJE "VELIKIH PET" FAKTORJEV OSEBNOSTI

SLOVENSKA PRIREDA

Živana Beč-Potočnik, Marko Polič, Andrej Žitmond

Matej Tušak

RAZVOJ MOTIVACIJSKE

PSIHOLOŠKA OBZORJA

Teoretično-pragmatični pristopi

Asja Nina Kovačev

NACIONALNA IDENTITETA IN AVTOSTEREOTIP

Bojana Moškrič

THE MEETING OF TWO

APPROACH TO SEPARATION

CHILDREN ENTERING THE NURSERY DEPARTMENT

OF THE KINDERGARTEN (PART I)

HORIZONS OF PSYCHOLOGY

Peter Praper, Gorazd Mrevije

KLINIČNA PSIHOLOGIJA, PSIHIJATRIJA IN

PSIHOTERAPIJA: SODELAVANJE

Zdenka Zalokar Divjak

UREJENOST OSEBNOSTI VZGOJITELJA KOT

SVOBODA IN ODGOVORNOST

LJUBLJANA

1997

Revija izhaja s finančno podporo Ministrstva za šolstvo in šport in Ministrstva za znanost in tehnologijo štiskana letno v nakladi 800 izvodov.

PSIHOLOŠKA OBZORJA
HORIZONS OF PSYCHOLOGY

ISSN 1318-1874

Izdaja Društvo psihologov Slovenije

Uredniški svet:

Živana Bele-Potočnik, Marko Polič, Andrej Žižmond

Uredniški odbor:

Uroš Blatnik, Metoda Crnkovič, Gabi Čacinovič-Vogrinčič,
Bojan Dekleva, Ignac Gerič, Polona Matjan, Janez Mayer,
Vlado Miheljak, Janez Mlakar, Vid Pogačnik, Grega Repovš

Glavni urednik:

Peter Praper

Odgovorni urednik:

Janek Musek

Lektorica:

Vilma Kavšček

Tisk:

Planprint Ljubljana

Naslov uredništva:

Društvo psihologov Slovenije
Prušnikova 74, 1210 LJUBLJANA – ŠENTVID
Tel. (061) 15 217 27

Revija izhaja s finančno podporo Ministrstva za šolstvo in šport in
Ministrstva za znanost in tehnologijo štirikrat letno v nakladi 800 izvodov.

VSEBINA**Raziskovalni članki**

Valentin Bucik, Dušica Boben, Igor Krajnc VPRAŠALNIK BFO IN OCENJEVALNA LESTVICA BFO ZA MERJENJE "VELIKIH PET" FAKTORJEV OSEBNOSTI: SLOVENSKA PRIREDBA	5
---	---

Matej Tušak RAZVOJ MOTIVACIJSKEGA SISTEMA V ŠPORTU	35
---	----

Teoretično pregledni članki

Asja Nina Kovačev NACIONALNA IDENTITETA IN SLOVENSKI AVTOSTEREOTIP	49
---	----

Bojana Moškrič THE MEETING OF TWO SYSTEMS: A SYSTEMIC APPROACH TO SEPARATION ANXIETY IN LITTLE CHILDREN ENTERING THE NURSERY DEPARTMENT OF THE KINDERGARTEN (PART 1).....	65
---	----

Peter Praper, Gorazd Mrevlje KLINIČNA PSIHOLOGIJA, PSIHIATRIJA IN PSIHOTERAPIJA: SODELOVANJE ALI RAZHAJANJE?	79
--	----

Zdenka Zalokar Divjak UREJENOST OSEBNOSTI VZGOJITELJA KOT SVOBODA IN ODGOVORNOST POSAMEZNIKA.....	95
---	----

V prispevku je predstavljena slovenska priredba italijanskega instrumentarija (Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1993, 1994), ki meri strukturo osebnosti po modelu "velikih pet faktorjev osebnosti". Ta model bi lahko uvrstili vmes med modele, ki se nanašajo na skrajno splošne dimenzije, kot je Eysenckova teorija osebnosti, in tiste, ki ponujajo večje število bolj specifičnih dimenzij, npr. Cattellova teorija. Pet glavnih faktorjev v modelu je *energija*, (poddimensiji *aktivnost* in *dominantnost*), *sprejemljivost*, (*sodelovanje* in

Strokovni članki

PSIHOLOŠKA OBZORJA
HORIZONS OF PSYCHOLOGY

ANIZBINA

Franc Peternel, Lev Požar

DESETI EVROPSKI SIMPOZIJ O SKUPINSKI ANALIZI

"DESTRUCTION AND DESIRE" - UNIČENJE IN POŽELENJE107

Cveta Razdevšek-Pučko

VPLIV KOGNITIVNE PSIHOLOGIJE NA SPREMEMBO

PARADIGME PREVERJANJA IN OCENJEVANJA ZNANJA127

NAVODILO ZA OBJAVLJANJE PRISPEVKOV143

.....149

.....65

.....79

.....95

Društvo psihologov Slovenije
Prišnikova 74, 1210 LJUBLJANA – SENTVID
Tel. (061) 15 217 27

Revija izhaja s finančno podporo Ministrstva za šolstvo in šport in
Ministrstva za znanost in tehnologijo štirikrat letno v nakladi 800 izvodov.

VPRAŠALNIK BFQ IN OCENJEVALNA LESTVICA BFO ZA MERJENJE "VELIKIH PET" FAKTORJEV OSEBNOSTI: SLOVENSKA PRIREDBA

Valentin Bucik, Dušica Boben,
Igor Krajnc

KLJUČNE BESEDE: osebnost, model velikih pet, slovenska priredba, zanesljivost, veljavnost

KEYWORDS: personality, the five factor model, Slovenian adaptation, reliability, validity

POVZETEK

V prispevku je predstavljena slovenska priredba italijanskega inštrumentarija (Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1993, 1994), ki meri strukturo osebnosti po modelu "velikih pet faktorjev osebnosti". Ta model bi lahko uvrstili vmes med modele, ki se nanašajo na skrajno splošne dimenzije, kot je Eysenckova teorija osebnosti, in tiste, ki ponujajo večje število bolj specifičnih dimenzij, npr. Cattellova teorija. Pet glavnih faktorjev v modelu je *energija*, (poddimensiji *aktivnost* in *dominantnost*); *sprejemljivost*, (*sodelovanje* in

prijateljska naravnost); vestnost, (natančnost in urejenost); čustvena stabilnost, (kontrola čustev in kontrola impulzov) ter odprtost, (odprtost za kulturo in odprtost za izkušnje). Samoopisni "Vprašalnik velikih pet (BFQ)" vsebuje 132 postavk, ki opisujejo nekatera tipična vedenja, ocenjevalna lestvica "Opazovalnik velikih Pet (BFO)" pa vsebuje 40 pridevnikov. Uporabimo jo lahko na dva načina: kot samoocnitveno lestvico, ali pa nas na njej oceni opazovalec, ki nas razmeroma dobro pozna. Pri delu lahko uporabimo hkrati vse tri inštrumente ali pa le enega. Inštrumentarij je na voljo v različnih jezikih, kar omogoča tudi medkulturne in medjezikovne primerjalne študije. V prispevku so prikazani rezultati psihometrične analize zanesljivosti, eksploratorne in konfirmatorne analize stabilnosti faktorске strukture vseh inštrumentov in konstruktne veljavnosti, ki smo jo preverjali preko podatkov o osebnosti, zbranih po treh različnih poteh: s samoopisovanjem (vprašalnik BFQ), samoocenjevanjem (lestvica BFO-S) in ocenjevanjem s strani drugih (lestvica BFO-D). Slovenska priredba inštrumentov "velikih pet" kaže podobne (v resnici celo malo boljše) psihometrične lastnosti kot originalna verzija. Poleg predstavitve oblik prikaza rezultatov in njihovega intepretiranja so komentirane tudi različne možnosti uporabe inštrumentarija.

THE BIG FIVE QUESTIONNAIRE (BFQ) AND THE BIG FIVE OBSERVER (BFQ) AS MEASURES OF THE FIVE FACTOR MODEL OF PERSONALITY: THE SLOVENIAN ADAPTATION

ABSTRACT

The Slovenian adaptation of the Italian instruments for identifying the structure of personality according to the "Big Five" model (Caprara, Barbaranelli & Borgogni, 1993, 1994) is presented. The model is more precise than the models reflecting a small number of extremely broad dimensions (such as Eysenck's theory of personality), but more universal than the models representing large number of specific dimensions (such as Cattell's theory). The five factors in the model are *Energy* (with two subdimensions, namely *Dynamism* and *Dominance*), *Friendliness* (*Cooperativeness* and *Politeness*), *Conscientiousness* (*Scrupulousness* and *Perseverance*), *Emotional stability* (*Emotion control* and *Impulse control*) and *Openness* (*Openness to culture* and *Openness to experience*). The "Big Five Questionnaire" (BFQ) is an inventory consisting of 132 items, describing some typical behaviours

whereas the "Big Five Observer" (BFO) is a rating list consisting of a form of 40 pairs of adjective opposites each with a 7-point Likert scale which the observer fills in for each subject. It can be used in two ways: as a self-rating list (BFO-S) or as a peer-rating list (BFO-D). All three instruments can be used in data gathering simultaneously, or one can use only one or two of them. The instruments are available in many different languages, which enables cross-cultural and cross-lingual comparative studies concerning personality. In our psychometric study we examined (i) the reliability, (ii) the exploratory and confirmatory stability of the structure, and (iii) some aspects of the construct validity of the model and the three instruments (BFQ, BFO-S and BFO-D). The Slovenian adaptation of the "Big Five" instruments shows similar (in some cases even better) psychometric properties as were found in the original Italian version. Beside presenting the possible ways of the communication of results and their interpretation, different possibilities of the application of instruments are proposed.

MODEL "VELIKIH PET" FAKTORJEV OSEBNOSTI

Možnost znanstveno osnovane sistematične klasifikacije in opisovanja osebnosti je osrednjega pomena za znanstveno raziskovanje in uporabo psihologije na različnih področjih spoznavanja človeka. Zaradi nastajanja čedalje večjega števila teorij o osebnosti, se nobena od njih ni dokončno uveljavila pred ostalimi, kar je vodilo do tega, da še danes nimamo dokončnega skupnega jezika za opisovanje osebnosti. Faktorska analiza kot matematična metoda je pred časom predstavljala učinkovito orodje za iskanje strukturne zgradbe konstrukta osebnosti. Vendar je tudi med raziskovalci, ki se v glavnem strinjajo glede metodološkega pristopa, mnenje o številu faktorjev, s katerimi bi opisali strukturo osebnosti, dokaj neenotno. Katere so torej tiste dimenzije osebnosti, ki so glavne, primarne, splošne ali globalne in katere so v resnici le poteze obnašanja ali vedenjski odrazi teh dimenzij? Ali gre za "gigantske tri" faktorje osebnosti po Eysencku (*ekstravertnost, nevroticizem, psihotocizem* - Eysenck in Eysenck, 1975), za "velikih pet" po Normanu (1967) ter Costi in McCraeju (1992), imenovanih tudi OCEAN (*openness, conscientiousness, extraversion, agreeableness, neuroticism*), za "vseobsegajočih šest" po Brandu (poleg prvih petih še faktor splošne (*g*) inteligentnosti - Brand, 1994b), za Comreyevih (1970; 1980) osem glavnih faktorjev, za Guilfordovih deset glavnih faktorjev (Guilford,

Zimmermann in Guilford, 1976), za Freiburških dvanajst, za "detajlnih šestnajst" po Cattellu (Cattell, Eber in Tatsuoka, 1970) ali za katero drugo strukturo. Vsak izmed teh avtorjev je svoj sistem opremil s posebnim merskim pripomočkom. Čeprav so Cattell, Eysenck, Guilford, Comrey in drugi v faktorski analizi videli najboljšo metodo za raziskovanje osebnosti ter imeli samoocenitveni vprašalnik za najboljši pripomoček za zbiranje podatkov, so vseeno razvili tudi druge sisteme za organizacijo osebnostnih potez, ki pa so si večkrat v nasprotju in nezdržljivi. Del variabilnosti v številu in poimenovanju raznih faktorjev gre prav gotovo na račun teoretičnega pristopa, ki je pri posameznih avtorjih različen. Drugi del te variabilnosti pa gre verjetno na račun različnih metod, uporabljenih za sestavo lestvic, različnih postopkov za izpeljavo faktorske analize ter različnih postavk, ki so jih posamezni avtorji smatrali kot najprimernejše za merjenje določenih osebnostnih dimenzij. V splošnem pa na področju raziskovanja osebnosti vlada precejšnja zmeda, ki pušča odprti vprašani zlasti o vrsti in številu osnovnih osebnostnih dimenzij ter o nivoju posplošitve ali specifičnosti, na katerem naj bi se nahajal optimalen opis osebnosti.

V zadnjem desetletju pa je le opaziti konvergentnost različnih vrst teoretičnega proučevanja strukture osebnosti k modelu, ki vsebuje pet ortogonalnih, torej relativno neodvisnih, ekskluzivnih faktorjev. Izkazalo se je, da ima petfaktorska struktura osebnosti večjo posplošljivost kot nekateri klasični modeli strukture osebnosti. Rezultati mnogih študij (več o tem glej v Bucik, Boben, Hruševar-Bobek, 1995) namreč kažejo, da se struktura potrjuje zlasti preko dveh velikih vsebinskih sklopov: (a) preko različnih teorij in (b) preko različnih raziskovalnih pristopov.

ad a) Za večino klasičnih teorij - in merskih inštrumentov, ki so izvedeni iz njih - so na voljo podatki, ki govorijo v prid konvergentnosti različnih modelov osebnosti k "velikim pet". To velja vsaj za Cattellovo teorijo in vprašalnik 16PF (Byravan in Ramanaiah, 1995; Gerbing in Tuley, 1991), Eysenckovo teorijo in njegov EPQ (Avia, Sanz, Sanchez-Bernardos, Martinez-Arias, Silva in Grana, 1995; Costa in McCrae, 1995; Deinzer, Steyer, Eid, Notz, Schwenkmetzger, Ostendorf in Neubauer, 1995; Draycot in Kline, 1995; McCrae in Costa, 1985), Myers-Briggsov indikator tipov (MacDonald, Anderson, Tsagarakis in Holland, 1995; MacDonald, Tsagarakis in Holland, 1994), Minnesotski MMPI in MMPI-2 (Costa, Busch, Zonderman in McCrae, 1986; Trull, Ubeda, Costa in McCrae, 1995), Comreyeve osebnostne lestvice (Caprara, Barbaranelli in Comrey, 1995), različne lestvice depresivnih

osebnostnih slogov, kot so odvisnost, samokritičnost ali (ne)avtonomnost (Zuroff, 1994) in za Hollandovo teorijo interesnih tipov ter njegov RIASEC model (De Fruyt in Mervielde, 1996).

ad b) Raziskave kažejo, da gre pri petfaktorski strukturi za robustne faktorje, ki se pojavljajo, kadar preizkušance bodisi prosimo, da ocenijo svojo osebnost (ali osebnost nekoga drugega) na podlagi velikega števila opisov osebnosti z največjo možno heterogenostjo v vsebini, npr. s pomočjo pridevnikov, ali pa preko postavk oziroma trditev v samoocnitvenem vprašalniku. Pokazala se je torej razmeroma velika skladnost med dvema vejama raziskovanja osebnosti: *tradicije osebnostnih vprašalnikov*, v kateri razvijamo lestvice tako, da z njimi poskušamo meriti psihološke konstrukte, ki jih predlagajo ali predpostavljajo apriorne teorije osebnosti (npr. Eysenck in Eysenck, 1975; Jackson, 1984) in *leksikalne tradicije*, v kateri vzamemo za opredelitev sfer osebnosti jezikovne pridevnike osebnostnih potez (Goldberg, 1990; John, Angleitner in Ostendorf, 1988). Ko je Cattell (1943a) govoril o jezikovni "sedimentaciji", je imel v mislih predpostavko o jeziku kot o najboljšem orodju za opis najbolj pomembnih medosebnih razlik, oziroma t.i. leksikalno hipotezo, ki pravi:

"Vsi pomembnejši, zanimivejši ali uporabnejši vidiki človekove osebnosti so se v teku razvoja jezika zapisali v njegovo jedro. Skozi celotno zgodovino je bilo ravno človekovo vedenje tisti najbolj privlačen predmet splošnega obravnavanja, za katerega se je ustvaril vitalni interes, da je zastopan s primernimi in reprezentativnimi jezikovnimi simboli..." (Cattell, 1943b, str. 483).

Cattell je uporabil 4500 terminov od okrog 18000 izrazov, ki opisujejo poteze osebnosti, ki sta jih iz slovarja angleškega jezika Allport in Odbert (1936) izbrala po operativnem načelu izbire tistih izrazov, ki pomagajo razlikovati vedenje nekega posameznika od vedenja drugega posameznika. Mnoge ponovne analize Cattellovih spremenljivk so pokazale, da njegov model v resnici temelji na latentnih dimenzijah, ki so vsebovane v modelu petih faktorjev osebnosti. Študije, ki so uporabile leksikografski pristop in ki so pri različnih narodih vsaka zase zajemale svoje vzorce pridevnikov iz besednjaka (glede na razlike v značilnostih posameznih jezikov), so prišle do bolj ali manj podobnih rezultatov. To je moč trditi za tiste jezike, v katerih so bile v zadnjem času opravljene besedoslovne študije pridevnikov v zvezi s strukturo osebnosti. Nasploh je mogoče reči, da je analiza odnosov med raznimi osebnostnimi deskriptorji največkrat pokazala nujnost uporabe petih velikih faktorjev in sicer ne glede na:

- a) postopke analiziranja podatkov,
- b) naravo in postopke ocenjevanja (samoocenjevanje ali ocenjevanje s strani drugih),
- c) značilnosti poskusnih oseb (moški, ženske, odrasli, univerzitetni študentje itd.),
- d) jezikovne kontekste (v angleškem, nemškem, nizozemskem, flamskem, italijanskem, madžarskem, poljskem, ruskem in slovenskem jeziku) in
- e) kulturne kontekste (ZDA, Nemčija, Nizozemska, Italija, Slovenija, Japonska, Filipini, Taiwan in celo Kitajska; za pregled glej John, Angleitner in Ostendorf, 1988; Digman, 1990; John, 1990; Caprara in Perugini, 1991a).

V tej luči se torej "velikih pet" zdi kot pristna struktura, namenjena opisu osebnosti z "naravnim" jezikom in s pomočjo osebnostnih vprašalnikov. V tem smislu predstavlja pet faktorjev središčno točko, v katero se stekajo implicitne teorije osebnosti, ki izhajajo iz tistih ljudskih vedenj ali verovanj, ki so se vsidrila v osebnostni leksikon, ter eksplicitne teorije osebnosti, ki temeljijo na znanjih, nakopičenih v teku znanstvenih raziskav.

Costa in McCrae (1985) sta za merjenje "velikih pet" predlagala vprašalnik (NEO-Personality Inventory ali NEO-PI); prvo verzijo vprašalnika je sestavljalo 181 postavk, medtem ko jih novejša vsebuje 241 (Costa, McCrae in Dye, 1991). Po hierarhičnem pristopu vsako izmed petih dimenzij (*nevroticizem, ekstravertnost, odprtost za izkušnje, sprejemljivost in vestnost*) sestavlja šest poddimenzij ali potez (angl. *facets*). Kljub temu, da so tako z lastnimi besedoslovnimi študijami atributov kot s sestavo večfaktorskega vprašalnika prišli do jasne petfaktorske strukture osebnosti, ki se vsebinsko dobro pokriva z ameriško, so italijanski raziskovalci (Caprara, Barbaranelli, Borgogni in Perugini, 1994; Caprara in Perugini, 1994; Van Heck, Perugini, Caprara in Fröger, 1994) vendarle imeli k ameriškemu modelu (in merskemu pripomočku, ki iz njega izhaja) nekaj vsebinskih in formalnih pripomb, iz katerih so zaključili, da morajo ustvariti svoj, bolj učinkovit inštrumentarij za merjenje petfaktorske strukture osebnosti. Motilo jih je zlasti redundantno število osebnostnih potez oziroma poddimenzij (6 za vsako dimenzijo, kar da na koncu informacijo o 30 podlestvicah ali osebnostnih potezah), ki se med seboj (in tudi med dimenzijami) po nepotrebnem prekrivajo in zastirajo jasen pogled na strukturo osebnosti. Vendar vprašalnik petih velikih faktorjev osebnosti - *Big Five Questionnaire (BFQ)* - Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1993) in ocenjevalna lestvica petih velikih faktorjev osebnosti - *Big Five Observer (BFO)* - Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1994) upoštevatata

teoretične predpostavke in praktične empirične izkušnje McCraeja in Coste. Razvoj italijanskega inštrumentarija, namenjenega odraslim normalnim osebam, starejšim od 14 let, temelji na:

- varčnosti pri ugotavljanju poddimenzij in pri številu postavk,
- upoštevanju klasičnih klasifikacij petih faktorjev osebnosti in njihovih poddimenzij,
- vključitvi dodatne lestvice socialne zaželenosti odgovorov (lestvice iskrenosti, oziroma *Lie* lestvice),
- možnosti uporabe neposredno primerljivih pripomočkov za kompleksno (BFQ) ali hitro (BFO) ocenjevanje strukture ter za samoocenjevanje ali ocenjevanje drugih,
- evropskemu kulturnemu in jezikovnemu okolju.

Pet velikih faktorjev je dobilo sledeča imena: *energija, sprejemljivost, vestnost, čustvena stabilnost in odprtost*.

UPORABNOST MODELA "VELIKIH PET"

Z modelom "velikih pet" in s pripomočki, ki izhajajo iz njega, si lahko pomagamo na različnih področjih uporabne psihologije. Model je široko sprejet in kot tak lahko poenostavi primerjavo rezultatov iz različnih raziskav v okviru istega ali različnih področij. Razni zunanji kriteriji najdejo v modelu pomembne izhodiščne točke za ocenjevanje in napoved.

Na področju *organizacijske psihologije* lahko ugotavljamo osebnostne profile za različna delovna mesta. Storilnostna usmerjenost je na primer dober napovedovalec delovne učinkovitosti, *energija* je kot napovedovalka uspešnosti močno veljavna v primeru menedžerjev in prodajalcev (Krajnc, 1997), *odprtost* pa se je pokazala kot pomemben prediktor za učljivost v fazi priučevanja. Model je zelo primeren za razvoj in širjenje študij o organizacijskem vedenju v interakcijskem smislu.

V *klinični in zdravstveni psihologiji* lahko tako BFO kot BFQ podata osnovni profil, v katerem zasledimo šibke točke, ki so osebo pripeljale po nasvet k psihologu ter močne točke, na katere se lahko opremo, da dosežemo zaželjeno spremembo v posameznikovem odnosu do stvarnosti in sebe. Uporaba jasnega in enoznačnega modela dimenzij normalne osebnosti lahko osvetli tiste posameznikove osebnostne značilnosti, ki lahko predstavljajo njegovo predispozicijo za razvoj resnejših psiholoških motenj. V tem smislu

je ključnega pomena *nevroticizem* ali *čustvena stabilnost* - kot osnovna poteza, ki je skupna večini osebnostnih motenj, medtem ko je vloga dimenzij *vestnosti* ter *odprtosti* manj vsestranska in torej bolj omejena. McCrae in Costa (1986) sta analizirala odnos med petimi faktorji (merjenimi z vprašalnikom NEO-PI) in glavnimi mehanizmi, katerih se ljudje poslužujejo pri soočanju s stresom. Izkazalo se je, da je *nevroticizem* v pozitivni korelaciji s sovražnimi reakcijami do stresnega dogodka, s težnjo po fantaziranju o "begu" in z nestvarnim razmišljanjem o željah. Nadalje se je izkazalo, da je *ekstravertnost* v korelaciji s težnjo po načrtovanju racionalnih dejanj, s pozitivnim mišljenjem ter s težnjo po izražanju humorja v kočljivih situacijah. Ker pogosto pripomočki, namenjeni analizi "patološke" osebnosti (kot npr. MMPI), ne dajejo jasne slike o nepatoloških vidikih osebnosti (ki so zelo pomembni za razumevanje pacientovega psihološkega delovanja), je za boljšo klasifikacijo pacientov in za izbiro najprimernejših terapij (v skladu z osebnostnim profilom) pomembno, da tak "patološki" inštrumentarij dopolnimo z modelom "normalne" osebnosti (Miller, 1992). Tak profil nam omogoča ugotavljanje prilagoditvenega stila, ki si ga je posameznik pridobil v življenju ter nam morda osvetli izvor njegovih trenutnih težav in bodočih možnosti za psihično dobro počutje.

V okviru *pedagoške psihologije* lahko model "velikih pet" uporabljamo v smislu boljšega prilagajanja na šolo. V tem smislu nam model daje možnost, da analiziramo osebnostne lastnosti, ki so ključnega pomena za šolski uspeh. Take lastnosti so: ustvarjalnost, intelektualna radovednost in dovtetnost za vzgojno okolje; sposobnost za organizacijo lastnega dela, sposobnost oblikovanja ciljev in smotrov; zanesljivost, spoštovanje pravil, vztrajnost in trdnost; sposobnost nadzorovanja lastnih emocij in lastne impulzivnosti; sposobnosti vzdrževanja odnosov, medosebne sposobnosti in tako dalje.

Pokazalo se je, da je *odprtost za izkušnje* v visoki korelaciji s šolskim uspehom, inteligentnostjo, ustvarjalnostjo in intelektualno radovednostjo; tudi *vestnost* je v visoki korelaciji s šolskim uspehom. Vestni učenci so organizirani, zanesljivi in vztrajni ter v svojih in tujih očeh inteligentnejši. Zdi se, da je vloga ostalih faktorjev manj pomembna: medtem ko *ekstravertnost* izstopa le kot prediktor učenčeve socialne kompetentnosti ter njegovega uspeha pri športu, se zdi, da je *sprejemljivost* pomembna predvsem glede učenčevega vedenja, *čustvena stabilnost* pa v smislu alarmne lučke za morebitne čustvene probleme.

SLOVENSKA PRIREDBA BFQ

Osnova za slovensko priredbo italijanskega vprašalnika BFQ nam je bil njihov originalni komplet materialov in tudi njihov prevod vprašalnika v angleški jezik.

Najprej smo se lotili prevoda, kjer je sodelovala tudi psihologinja, ki živi v Trstu in torej poleg strokovne terminologije dobro pozna oba jezika. Glavni napor pri prevodu vprašalnika BFQ je bil vložen v smiselnost prevoda posameznih trditev z vidika vsebine, pripadnosti dimenziji oziroma poddimenziji in pozitivni ali negativni obliki trditve. Ker se nam je zdelo, da morda nekaterih postavk ljudje v našem jeziku ter socialnem in kulturnem okolju ne bodo ustrezno razumeli, ali ker se kakšne postavke preprosto ni dalo ustrezno prevesti, smo se odločili, da bomo osnovnim 132 prevedenim postavkam v vprašalniku dodali 16 alternativnih postavk.

Delovna verzija vprašalnika je tako vsebovala 148 postavk. Najprej jo je pregledala lektorica in številni drugi psihologi. Neodvisen vzvratni prevod v italijanski jezik smo poslali v pregled tudi avtorjem na Univerzo v Rimu. Prevod so pohvalili in ga označili za ustreznega, predlaganih je bilo tudi nekaj manjših izrazoslovnih sprememb. Vse spremembe smo upoštevali in jih, prevedene v slovenski jezik, vključili v "končno delovno" verzijo vprašalnika.

S tako pripravljenim vprašalnikom smo zajemali podatke za psihometrično analizo, ki je opisana v nadaljevanju. Ta je pokazala, da nekatere postavke nimajo dobrih psihometričnih lastnosti in tako smo deset originalnih postavk zamenjali z alternativnimi, slabe pa izločili. Končna oblika slovenskega vprašalnika ima tako kot italijanska 132 postavk, ki vsebinsko in formalno ustrezajo originalnim. Spremembe v slovenski verziji so potrdili tudi v Italiji (več o tem glej v Caprara, Barbaranelli, Borgogni, Bucik in Boben, 1997).

Opisi dimenzij

Vprašalnik meri pet glavnih dimenzij in deset poddimenzij. Pri vsaki poddimenziji (v vprašalniku jih predstavlja po 12 trditev) je polovica trditev oblikovanih v pozitivnem, polovica v negativnem smislu glede na dimenzijo. Tako oblikovanje trditev je smiselno zaradi kontrole morebitnih sistemov odgovaranja posameznikov. Lestvico socialne zaželenosti odgovorov imenujemo lestvico iskrenosti (I). Sestavlja jo 12 trditev. Z njo odkrivamo mero posameznikove težnje po prikazovanju popačene predstave o sebi.

Z dimenzijo *ENERGIJA* (E) so mišljeni isti vidiki, ki so v literaturi omenjeni kot *ekstravertnost* (McCrae in Costa, 1987) ali *surgentnost* (Goldberg, 1990). Poimenovanje z *energijo* se je na tem mestu zdelo primernejše glede na pomene, ki jih v svojem jezikovnem kontekstu asociiramo z drugimi poimenovanji (Caprara in Perugini, 1990, 1991b). Ljudje, ki pri tej dimenziji dosegajo visok rezultat, sebe pretežno ocenjujejo kot zelo dinamične, aktivne, energične, dominantne, gostobesedne. Nasprotno pa se osebe, ki dosegajo nizek rezultat, pretežno opisujejo kot manj dinamične in aktivne, manj energične, podrejene in molčeče. To dimenzijo opredeljujeta dve poddimenziji: *aktivnost* (AKT) in *dominantnost* (DOM). Prva meri vidike, ki se nanašajo na energična in dinamična vedenja, nagnjenost k govorjenju in entuziazem. Druga meri vidike, ki so povezani s sposobnostjo samouveljavljanja, prvačenja, uveljavljanja lastnega vpliva v odnosu do drugih.

Dimenzija *SPREJEMLJIVOST* (S) se nanaša na dimenzijo, ki je navadno omenjena kot *prijetnost* (McCrae in Costa, 1987) ali prijateljskost nasproti sovražnosti (Digman, 1990). Osebe, ki na tej dimenziji dosegajo visok rezultat, se rade opisujejo kot zelo kooperativne, prijazne, nesebične, prijateljske, radodarne, empatične. V nasprotju z njimi se osebe, ki dosegajo nizek rezultat rade opisujejo kot manj kooperativne, manj prijazne in altruistične ter manj prijateljske, radodarne in empatične. To dimenzijo opredeljujeta dve poddimenziji: *sodelovanje* (SOD) in *prijaznost* (PRI). Prva meri vidike, ki se bolj nanašajo na zmožnost razumevanja in podpiranja zahtev in potreb soljudi ter na sposobnost učinkovitega sodelovanja z njimi. Druga meri vidike, ki so tesneje povezani s prijaznostjo, zaupanjem in odprtostjo do drugih.

Dimenzija *VESTNOSTI* (V) se nanaša na sposobnost samouravnavanja - tako z vidika zaviranja kot tudi aktiviranja dejavnosti (McCrae in Costa, 1989; Digman, 1990). Osebe, ki pri tej dimenziji dosežejo visok rezultat, se opisujejo kot izrazito preudarne, natančne, urejene, skrbne, vztrajne. Osebe, ki dosegajo nizek rezultat, pa se opisujejo kot manj preudarne, natančne, urejene, skrbne in vztrajne. To dimenzijo določata poddimenziji *natančnost* (NAT) in *vztrajnost* (VZT). Prva meri vidike, ki se nanašajo na zanesljivost, na vsestransko skrbnost, na ljubezen do reda. Druga meri vidike, ki se nanašajo na posameznikovo vztrajnost in sposobnost, da prevzete naloge in dejavnosti izpelje do konca ter jih predčasno ne opušča.

Dimenzija *ČUSTVENA STABILNOST* (Č) se nanaša na značilnosti, ki so v bistvu nasprotje "negativnega čustva" (Watson in Tellegen, 1985; McCrae in Costa, 1987). Osebe, ki pri tej dimenziji dosegajo visok rezultat, se opisujejo kot neanksiozne, in v manjši meri ranljive, čustvene, impulzivne, nestrpne, razdražljive; v nasprotju s temi pa se osebe, ki dosegajo nizek rezultat opisujejo kot zelo anksiozne, ranljive, čustvene, impulzivne, nestrpne, razdražljive. To dimenzijo opredeljujeta poddimenziji *kontrola čustev* (KČU) in *kontrola impulzov* (KIM). Prva meri predvsem vidike, ki se nanašajo na kontrolo napetosti, ki se navezujejo na čustvene izkušnje. Druga meri vidike, ki se nanašajo na sposobnost kontroliranja lastnega vedenja tudi, ko gre za neprijetno, konfliktno ali nevarno situacijo.

Dimenzija *ODPRTOST* (O) se nanaša na dimenzijo, ki so jo drugi avtorji poimenovali *kultura* (Norman, 1963), *intelekt* (Goldberg, 1990) in *odprtost za izkušnje* (Costa in McCrae, 1985) ali *mentalna odprtost* (Brand, 1994a). Osebe, ki pri tej dimenziji dosegajo visok rezultat, se pretežno opisujejo kot zelo izobražene, informirane, polne zanimanja za nove stvari in izkušnje, odprte za stike z drugačnimi kulturami in navadami. V nasprotju z njimi pa se osebe, ki dosegajo nizek rezultat, opisujejo kot manj izobražene, malo informirane, le malo se zanimajo za nove stvari in izkušnje, imajo odpor do stikov z drugačnimi kulturami in navadami ter so bolj ozkogledne. To dimenzijo opredeljujeta poddimenziji *odprtost za kulturo* (OKU) in *odprtost za izkušnje* (OIZ). Prva meri vidike, ki se nanašajo na željo biti informiran, zanimanje za branje, zanimanje za nabiranje znanja. Druga meri vidike, ki se nanašajo na pozitiven odnos do novosti, na sposobnost upoštevanja več vidikov, na pozitiven odnos do drugačnih vrednot, življenjskih stilov in običajev ter kultur.

Smisel lestvice *L* (neiskrenost) je v zaznavanju in merjenju posameznikove težnje, da o sebi podaja neupravičeno "pozitivne" ali "negativne" podatke. Lestvico tvorijo postavke, ki se nanašajo na socialno zelo zaželjena vedenja oz. odgovore. Postavke so sestavljene tako, da je popolno strinjanje ali nestrinjanje s postavko zelo malo verjetno. Zelo visok rezultat na tej lestvici nakazujejo na bolj ali manj namerno težnjo k prikazovanju preveč pozitivne podobe o sebi, medtem ko zelo nizki rezultati kažejo, da ima posameznik težnjo, da sebe prikazuje kot preveč negativnega.

SLOVENSKA PRIREDBA BFO

Besedoslovne lestvice, ki so bile sestavljene za merjenje velikih pet faktorjev, so navadno sezname pridevnikov (enopolni in dvopolni). Ti so bili izbrani iz slovarja po kriteriju najznačilnejših pridevnikov za vsako dimenzijo. Prednosti merskega inštrumenta, sestavljenega iz pridevnikov, so številne:

- skupina pridevnikov (deskriptorjev osebnosti) je zaključena in določena, kajti izbrana je bila iz jezikovnih slovarjev,
- pridevniki so povezani z vedenjem, katerega opazovanje je dalo povod za njihov nastanek (leksikalna hipoteza),
- pridevniki predstavljajo ekonomično, enostavno in hitro metodo za opazovanje in merjenje osebnosti.

Glede na vse to je bil sestavljen tudi merski pripomoček BFO-S (samoocenjevalna lestvica) in BFO-D (lestvica za ocenjevanje drugih), ki ju skupaj imenujemo kar BFO. Sestavlja ga 40 parov dvopolnih pridevnikov, izbranih namenoma prav za merjenje "velikih pet". Z lestvico ne moremo dobiti informacije o poddimenzijah (prav tako ne za lestvico iskrenosti). Po 8 dvopolnih pridevnikov meri vsako od petih glavnih dimenzij, katerih vsebino smo opredelili že pri predstavitvi BFQ. Nekaj primerov pridevnikov iz lestvice BFO-S ali BFO-D: "*nesebičen*" (raje dela dobro drugim kot pa sebi) nasproti "*sebičen*" (gleda samo na lastno korist in se ne ozira na ostale) ali pa "*tesnoben*" (anksiozen, trepetajoč, vznemirjen, zaskrbljen) nasproti "*veder*" (neobremenjen s tesnobo, trpljenjem, vznemirjenji).

Razvoj BFO je rezultat raziskovalnega dela, ki je osnovano in teoretično upravičeno v okviru psiholeksikalnega pristopa k raziskovanju osebnosti in še posebej v okviru študije o italijanskem besednjaku, ki sta jo vodila Caprara in Perugini (1991a, 1994).

Vsak par pridevnikov ocenjujemo na sedemstopenjski lestvici pri čemer pomeni 1 en pol lastnosti, ki jo opisuje pridevnik, 7 pa nasprotni pol iste lastnosti. Glavna prednost lestvic BFO je v tem, da je kratka, razumljiva in popolnoma uporabna tudi za nekoga, ki nima izkušenj s psihološkim izrazoslovjem pri opisovanju osebnosti. Zato lestvico lahko uporabljamo tako pri ocenjevanju samega sebe, oziroma svojih osebnostnih značilnosti, kakor tudi za ocenjevanje drugih, ki jih relativno dobro poznamo.

Osnova za slovensko priredbo italijanskih ocenjevalnih lestvic BFO je bil njihov originalni komplet materialov. Postopek prevajanja in prirejanja je bil

popolnoma enak kot pri BFQ, s tem, da so bile pri BFO težave precej manjše, saj je bilo lažje prevajati pridevnike kot zapletenejša tipična vedenja. Vendar pa smo morali biti zelo natančni, da smo našli primeren slovenski izraz za vsak pridevnik in njegov nasprotni pol. Posebnosti slovenskega jezika pri uporabi pridevnikov, s katerimi skušamo opisati lastnosti posameznika, povzročijo, da je skupno pisanje pridevnika v obliki, ki bi ustrezala obema spoloma hkrati, zelo nepregledno in moteče. Tako smo pripravili moško in žensko obliko ocenjevalnih lestvic BFO-S (za samoocenjevanje) in BFO-D (za ocenjevanje drugih). S temi oblikami smo tudi zajemali podatke za psihometrično analizo, ki je opisana v nadaljevanju. Ta je pokazala, da ocenjevalne lestvice ne potrebujejo drugih sprememb ali popravkov.

PSIHOMETRIČNA ANALIZA BFQ IN BFO

Vzorec

Postopek zbiranja podatkov je bil zelo podoben kot pri italijanskem zajemu podatkov. Uporabili smo vse tri inštrumente:

- vprašalnik BFQ
- BFO-S (samoocenjevalna lestvica) - moška in ženska oblika
- BFO-D (lestvica za ocenjevanje drugih) - moška in ženska oblika

Vsi respondenti, ki so bili ocenjeni na BFO-D, so se ocenjevali tudi z BFO-S in BFQ. Vsi tisti, ki so se ocenjevali z BFO-S, so izpolnjevali tudi vprašalnik BFQ. Z lestvico BFO-D so preizkušance ocenjevali tisti, ki so jih relativno dobro poznali.

KIM pulzov	73	82
OKU nituro	72	87
Čustvena anksioznost	87	90
Odpornost	88	75
Lestvica iskrenosti	88	74
N	1525	1003

Tabela 1. Izvori podatkov za standardizacijski vzorec v Sloveniji

vir	lastnosti vzorca	BFQ	BFO-S	BFO-D
1 Center za PDS	heterogen po poklicnih profilih in starosti	73	19	7
2 Proizvodno podjetje	kandidati za službo – heterogen	400	52	15
3 Finančna inštitucija	kandidati za službo – heterogen	127	-	-
4 Oddelek za psihologijo	zelo heterogen po poklicnih profilih in starosti	494	492	492
5 Državna administracija	kandidati za štipendije in službe v državni upravi (mlajši, višja izobrazba)	314	312	-
6 Študentje psihologije	homogen po starosti in poklicnem profilu	117	107	107
<i>skupaj</i>		1525	982	621

Tabela 2. Opis vzorcev pri zbiranju podatkov v Sloveniji

spremenljivka		BFQ (N = 1525)	BFO-S (N=982)	BFO-D (N=621)
Spol (%)	moški	42.1	44.2	46.4
	ženski	57.9	55.8	53.6
Starost	M	28.16	27.91	31.18
	SD	10.83	12.38	14.39
	Min	15	15	16
	Max	81	81	81
Izobrazba (%)	osnovna šola	2.0	2.1	3.6
	srednja šola	28.4	17.0	25.3
	višja in visoka š.	26.1	19.6	17.7
	še dijak	3.5	4.6	6.3
	še študent	40.0	56.7	47.1
Starostna sk. (%)	do 20 let	19.8	25.7	19.1
	od 21 do 35 let	61.2	54.3	50.8
	36 let in več	19.0	20.0	30.1

Struktura poklicev respondentov zajema najrazličnejša področja človekove dejavnosti. Ob križanju ključnih kriterijskih spremenljivk (starostne skupine, spol in stopnja izobrazbe) smo za vse tri vzorce (BFQ, BFO-S, BFO-D) dobili deleže, ki zagotavljajo enakomerno razporeditev podskupin vzorcev, na katerih smo zajeli podatke.

Osnova za slovensko priredbo italijanskih ocenjevalnih lestvic BFO je bil njihov originalni komplet materialov. Postopek prevajanja in prirejanja je bil

BFQ

Zanesljivost

Frekvenčne porazdelitve posameznih postavk iz vprašalnika BFQ zagotavljajo bolj ali manj normalno porazdelitev brez večjih odklonov. Eksploratorna faktorska analiza osnovnih postavk (ki je tu zaradi omejenosti prostora ne prikazujemo) brez vključenih postavk za lestvico iskrenosti je tako na ravni desetih poddimenzij kot na ravni petih faktorjev pokazala močno strukturo z ustreznimi komunalitetami ter močjo faktorjev, ki pojasnjujejo posamezno skupino manifestnih spremenljivk. Iz posameznih postavk smo po ključu izračunali 10 poddimenzij. Nato smo izračunali 5 dimenzij iz po dveh pripadajočih poddimenzij. Analiza zanesljivosti (preverjanje notranje skladnosti) je za poddimenzije in dimenzije pokazala koeficiente α , ki so zelo podobni tistim, ki veljajo za originalno verzijo BFQ in ki jih najdemo v originalnem priročniku (Caprara, Barbaranelli, Borgogni, 1993, glej tabelo 3).

Tabela 3. Koeficienti zanesljivosti dimenzij in poddimenzij BFQ

<i>(pod)dimenzije</i>	α	α (v originalnem priročniku)
AKT ivnost	.71	.72
DOM inantnost	.75	.74
SOD elovanje	.63	.60
PRI jaznost	.63	.63
NAT ančnost	.75	.78
VZT rajnost	.78	.78
KČU stev	.82	.86
KIM pulzov	.73	.82
OKU ulturo	.72	.67
OIZ kusnje	.64	.64
E nergija	.83	.81
S prejemljivost	.76	.73
V estnost	.83	.81
Č ustvena stabilnost	.87	.90
O dprtost	.80	.75
L estvica iskrenost	.80	.74
N	1525	1003

Stabilnost faktorске strukture

Seštete točke, ki so jih poskusne osebe dosegle na postavkah in sodijo k vsaki izmed desetih poddimenzij, so bile uporabljene kot osnovne spremenljivke za faktorško analizo, namen katere je bil preveriti faktorško strukturo vprašalnika.

Faktorška analiza desetih poddimenzij, izračunana na celotnem vzorcu respondentov pokaže jasno petfaktorško strukturo. Z analizo glavnih komponent smo ekstrahirali pet faktorjev z lastnimi vrednostmi (v oklepaju so pojasnjeni odstotni deleži celotne variance) 3.99 (39.90 %), 1.30 (13.01 %), 1.15 (11.51 %), 1.07 (10.78 %) in 0.74 (7.41 %), ki skupaj pojasnjujejo 82.62 % celotne variance.

Tabela 4. Nasičenost poddimenzij BFQ z generalnimi faktorji, komunalitete (h^2) in odstotek pojasnjene variance (poudarjeno so prikazane največje nasičenosti - rotirana faktorška matrika)

Poddimenzija	Faktor 1 E	Faktor 2 Č	Faktor 3 S	Faktor 4 O	Faktor 5 V	h^2
AKT	.77	.17	.36	.25	-.03	.82
DOM	.88	.11	-.06	.18	.19	.86
SOD	.10	.01	.79	.29	.20	.77
PRI	.08	.28	.85	.03	.01	.81
NAT	.01	.06	.08	.05	.93	.88
VZT	.45	.21	.16	.24	.65	.76
KCU	.26	.87	.07	.14	.01	.85
KIM	.01	.89	.22	.07	.17	.87
OKU	.13	.16	.09	.88	.20	.86
OIZ	.35	.06	.25	.77	-.02	.79
% pojasnjene var.	17.99	17.43	16.46	16.35	14.38	82.62

Odnosi med dimenzijami in med poddimenzijami

Medsebojna povezanost med poddimenzijami (poudarjeno in poševno so izpisane korelacije med poddimenzijama, ki pripadata isti dimenziji) in med dimenzijami pa je prikazani v tabeli 5.

Tabela 5. Medsebojne korelacije med poddimenzijami (zgornja matrika) in med dimenzijami ter lestvico (ne)iskrenosti (spodnja matrika) v BFO (N = 1525)

AKT	1.000									
DOM	.601	1.000								
SOD	.395	.166	.000							
PRI	.389	.107	.523	1.000						
NAT	.089	.202	.208	.127	1.000					
VZT	.440	.504	.382	.233	.498	1.000				
KČU	.387	.335	.211	.300	.087	.361	1.000			
KIM	.280	.163	.240	.408	.225	.332	.680	1.000		
OKU	.397	.361	.363	.221	.229	.417	.295	.239	1.000	
OIZ	.540	.411	.393	.296	.099	.383	.258	.191	.596	1.000
AKT	DOM	SOD	PRI	NAT	VZT	KČU	KIM	OKU	OIZ	
E	1.000									
S	.333	1.000								
V	.396	.313	1.000							
Č	.360	.358	.311	1.000						
O	.529	.406	.365	.305	1.000					
L	.151	.229	.305	.397	.003	1.000				
E	S	V	Č	O	L					

Tako korelacije med poddimenzijami kot korelacije med dimenzijami kažejo podobne trende (oziroma podobne vzorce povezav), kot jih najdemo v originalnem priročniku (Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1993, str. 18), čeprav bi lahko rekli, da so v našem primeru korelacije v splošnem višje.

Faktorska struktura modela "velikih pet", ki smo jo teoretično predvidevali, se je izkazala kot stabilna. Ker so nekatere nasičenosti kazale na sum, da morda nekatere poddimenzije pomembno odražajo tudi katerega od drugih faktorjev in ne le tistega, ki ga predpostavlja model petfaktorske strukture (npr. visoka korelacija poddimenzije *vztrajnost* s faktorjem 1 - *energija*; glej tabelo 4), smo hoteli ta vidik podrobneje preveriti. Uporabili smo metodo konfirmatorne faktorjske analize (Bollen, 1989; Jöreskog in Sörbom, 1993), ki omogoča preverjanje prileganja empiričnih podatkov hipotetičnemu oziroma teoretičnemu modelu faktorjske strukture.

V tabeli 6 so prikazani rezultati analize, izpeljane s programom LISREL (Jöreskog in Sörbom, 1993), ki potrjuje najboljše sovpadanje modela z dejansko opazovanimi podatki tiste faktorjske strukture, kot jo predvideva model petih faktorjev osebnosti - s tem, da ustrezna dvojica poddimenzij odraža posamezni faktor (model 1).

Pri modelu 1 (osnovni model, kot predpostavlja petfaktorsko strukturo s po dvema poddimenzijama na faktor) so bile hipotetično predvidene naslednje nasičenosti: *aktivnost* in *dominantnost* = *energija*, *natančnost* in *vztrajnost* = *vestnost*, *kontrola čustev* in *kontrola impulzov* = *čustvena stabilnost*, *sodelovalnost* in *prijaznost* = *sprejemljivost*, *odprtost za izkušnje* in *odprtost za kulturo* = *odprtost*. Pri modelu 2 (prvi alternativni model) so bile hipotetično predvidene naslednje nasičenosti: *aktivnost*, *dominantnost* in *vztrajnost* = *energija*, *natančnost* = *vestnost*, *kontrola čustev* in *kontrola impulzov* = *čustvena stabilnost*, *sodelovalnost* in *prijaznost* = *sprejemljivost*, *odprtost za izkušnje* in *odprtost za kulturo* = *odprtost*. Pri modelu 3 (drugi alternativni model - nekongenerični model - Bucik, 1997), kjer poddimenzija *vztrajnost* odraža dve dimenziji: *energijo* in *vestnost*, so bile hipotetično predvidene naslednje nasičenosti: *aktivnost*, *dominantnost* in *vztrajnost* = *energija*, *natančnost* in *vztrajnost* = *vestnost*, *kontrola čustev* in *kontrola impulzov* = *čustvena stabilnost*, *sodelovalnost* in *prijaznost* = *sprejemljivost*, *odprtost za izkušnje* in *odprtost za kulturo* = *odprtost*.

Tudi ti rezultati (v skladu z originalnimi) potrjujejo stabilnost predlagane hipotetične petfaktorske strukture.

Tabela 6. Konfirmatorna faktorjska analiza, trije alternativni modeli BFQ (nižji χ^2 in AGFI ter NFI blizu 1 kažejo na večjo podobnost med podatki in modelom, oziroma na boljše prileganje podatkov teoretični strukturi; *p* odraža verjetnost napake, če model zavržemo kot neustrezen - torej večji ko je *p*, bolj ustrezen je model)

	χ^2	df	<i>p</i>	AGFI	NFI
Model 1	23.43	14	.21	.99	.95
Model 2	253.29	16	.00	.95	.89
Model 3	62.55	13	.03	.96	.91

df - stopnje svobode; *AGFI* - Adjusted Goodness-of-Fit Index, *NFI* = Normed Fit Index

Razlike med skupinami

Izračunane dimenzije smo preverili glede na različne kriterijske spremenljivke (izobrazba, starost, spol) in z analizo variance ugotovili, da se osebe v nekaterih lastnostih statistično pomembno razlikujejo v odgovorih glede na spol (pri dimenzijah S in Č ter pri poddimenzijah DOM, SOD, PRI, KČU in KIM) in starostne skupine, združene v tri skupine: (1) mlajši od 21 let, (2) od 21 do 35 let in (3) nad 35 let (v vseh dimenzijah in poddimenzijah). Te razlike so upoštevane pri računanju standardiziranih rezultatov (T-vrednosti) v normnih skupinah. Torej imamo različne pretvorne tabele za mlajše, srednje in starejše respondente moškega in ženskega spola.

BFO-S IN BFO-D

Zanesljivost

Analiza zanesljivosti ocenjevalnih lestvic BFO-S in BFO-D je pokazala dobre lastnosti posameznih postavk glede na celotno lestvico. Tudi koeficienti α so zadovoljivo visoki (primerljivi s tistimi v originalnem priročniku - Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1994). Koeficienti α za dimenzije v BFO-S in BFO-D so prikazani v tabeli 7.

Tabela 7. Koeficienti zanesljivosti za dimenzije BFO-S in BFO-D

dimenzije	α (BFO-S)		α (BFO-D)	
	slovenski	italijanski	slovenski	italijanski
Energija	.85	.80	.83	.89
Sprejemljivost	.67	.69	.77	.85
Vestnost	.83	.79	.81	.86
Čustvena stabilnost	.83	.82	.76	.89
Odprtost	.81	.70	.81	.80
<i>N</i>	982	1576	621	1350

Stabilnost faktorске strukture

Pri iskanju faktorске strukture smo pri BFO-S ekstrahirali pet faktorjev z lastnimi vrednostmi 10.79, 3.60, 2.61, 1.99 in 1.73, ki skupaj pojasnjujejo 51.88 % skupne variance (26.98 %, 9.01 %, 6.53 %, 4.99 % in 4.34 %), pri BFO-D pa pet faktorjev z lastnimi vrednostmi 8.39, 4.64, 3.65, 2.36 in 2.16, ki skupaj pojasnjujejo 53.05 % skupne variance (20.97 %, 11.59 %, 9.12 %, 5.89 % in 5.41 %). Faktorska struktura je v obeh primerih zadovoljivo močna. Tudi spremenljivke, ki nimajo visoke korelacije s "pripadajočo" dimenzijo, kažejo trend k tej dimenziji. Komunalitete kažejo zadovoljivo pojasnjenost variabilnosti pojava v 40 spremenljivkah s temi petimi faktorji.

Razlike med skupinami

Z analizo variance smo ugotovili, da pri nobeni od lestvic razlike med spoloma niso statistično pomembne, pač pa se pri dimenzijah E, Č in O pojavljajo razlike med tremi že opisanimi starostnimi skupinami (do 20 let, od 21 do 35 let in nad 35 let), kar je potrebno upoštevati pri preračunavanju surovih rezultatov v T-vrednosti. Uporabnik mora torej v pretvornih tabelah najti ustrezno vrednost v eni od treh starostnih skupin.

Korelacije med dimenzijami so višje kot tiste, ki so prikazane v originalnem priročniku (tabela 8).

Tabela 8. Korelacije med dimenzijami, izmerjenimi z BFO (samoocenjevanje - spodnji trikotnik, ocenjevanje s strani drugih - zgornji trikotnik)

E	-	.04	.19	.27	.35
S	.27	-	.29	.44	.26
V	.44	.39	-	.34	.38
Č	.51	.43	.57	-	.33
O	.57	.27	.44	.45	-
	E	S	V	Č	O

PRIMERJAVA MED BFQ, BFO-S IN BFO-D

Originalna italijanska verzija pripomočkov za merjenje strukture osebnosti po modelu "velikih pet" je pokazala dobro zanesljivost, jasno faktorsko strukturo in dobro konvergentno in diskriminativno veljavnost (Caprara in Barbaranelli, 1995; Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1994). Nekateri naši rezultati kažejo, da lahko podobno trdimo za slovensko verzijo. S podrobnejšo primerjalno analizo lahko tudi na naših podatkih ugotovimo, kolikšno stopnjo konvergentnosti odražajo izmerjeni rezultati na treh različnih pripomočkih (ali različnih uporabah istih pripomočkov) k petfaktorskemu modelu strukture osebnosti. Stopnjo medsebojne povezanosti enako poimenovanih faktorjev, dobljenih z vprašalnikom BFQ in lestvicama BFO-S in BFO-D (za vse osebe, pri katerih je bilo mogoče izvesti parne primerjave), odraža tabela 9.

Tabela 9. Korelacije petih faktorjev, merjenih na različne načine

(a) z BFO-S ter z BFQ (N=940)

E-BFO-S	.540*	.208*	.197*	.281*	.315*
S-BFO-S	.088*	.433*	.166*	.154*	.110*
V-BFO-S	.264*	.204*	.428*	.284*	.222*
Č-BFO-S	.303*	.270*	.266*	.530*	.249*
O-BFO-S	.400*	.172	.246*	.257*	.450*
	E-BFQ	S-BFQ	V-BFQ	Č-BFQ	O-BFQ

(b) z BFO-D ter z BFQ (N=589)

E-BFO-D	.296*	.115*	.025	.091*	.143*
S-BFO-D	.040	.265*	.015	.016	.002
V-BFO-D	.020	.148*	.238*	.011	.005
Č-BFO-D	.079	.145*	.012	.258*	.106*
O-BFO-D	.138*	.120*	.041	.039	.245*
	E-BFQ	S-BFQ	V-BFQ	Č-BFQ	O-BFQ

(c) z BFO-S ter z BFO-D (N=614)

E-BFO-D	.579*	.130*	.089	.187*	.246*
S-BFO-D	.025	.383*	.047	.176*	.007
V-BFO-D	.038	.185*	.406*	.150*	.075
Č-BFO-D	.174*	.176*	.145*	.431*	.136*
O-BFO-D	.176*	.088	.047	.069	.424*
E-BFO-S		S-BFO-S	V-BFO-S	Č-BFO-S	O-BFO-S

* - razlika na stopnji pomembnosti $p < 0.01$ Podobno visoke korelacije kažejo faktorji, izmerjeni na podoben način, npr. s samoocenjevanjem (BFQ in BFO-S), prav tako tudi faktorji, izmerjeni z istim inštrumentom, a na drug način (BFO-S in BFO-D). Najnižje medsebojne zveze izražajo enakoimenovani faktorji, izmerjeni z BFQ in z BFO-D. Nižja korelacija, oziroma najmanjša vrednost kovariance je vendarle pričakovana, saj so bile v tem primeru vrednosti faktorjev izmerjene z različnimi pripomočki (vprašalnik vs. ocenjevalna lestvica) in s strani različnih ocenjevalcev (samoocenjevanje vs. ocenjevanje s strani drugih), poleg tega pa je vzorec preizkušancev pri teh primerjavah najmanjši od vseh treh. Kljub temu je iz tabele 9 videti, da so korelacije v diagonali višje kot vse ostale korelacije v korelacijski matriki. Vsekakor bi lahko pričakovali višje korelacije, če bi eno osebo z BFO-D ocenjevalo hkrati več med seboj skladnih ocenjevalcev, katerih ocene bi nato lahko povprečili.

Zaključek o potrditvi stabilnosti petfaktorske strukture osebnosti v slovenskem vzorcu oseb, preizkušanih s prevedenim in prirejenim inštrumentarijem, je v skladu z mnogimi drugimi študijami, v katerih so preverjali model "velikih pet" (Caprara in Barbaranelli, 1995; Caprara, Barbaranelli in Borgogni, 1994; Costa in McCrae, 1994; Wiggins, 1996) in govori o njegovi veliki moči posploševanja in pojasnjevanja.

UPORABA BFQ

Materiali, ki jih potrebujemo za uporabo vprašalnika BFQ in lestvic BFO-S ter BFO-D so:

- priročnik *Model "velikih pet"*,
- vprašalnik BFQ – zvezek,
- odgovorni list BFQ, ki je pripravljen tudi za optično čitanje,

- list s profilom BFQ,
- šablone za vrednotenje vprašalnika BFQ,
- ocenjevalna lestvica za samooceno BFO-S (ženska ali moška oblika),
- ocenjevalna lestvica za ocenjevanje drugih BFO-D (ženska ali moška oblika),
- list s profilom BFO,
- šablone za vrednotenje ocenjevalnih lestvic BFO.

Vprašalnik in lestvice lahko apliciramo individualno ali skupinsko. Pri obeh načinih moramo upoštevati vse standardne pogoje, ki omogočajo objektivno zbiranje podatkov in ki omogočajo izpolnjevalcu ugodne pogoje za delo.

Za vrednotenje odgovorov vprašalnika BFQ imamo več možnosti: prva je klasična, s pomočjo šablon in lista s profilom, druga je po neposrednem vnosu odgovorov v računalnik s pomočjo računalniškega programa, tretja pa je s pomočjo optičnega čitalca in računalniškega programa.

INTERPRETACIJA BFQ ALI BFO

Pri interpretaciji posameznikovega profila in doseženih T-vrednostih so nam poleg vseh drugih informacij, zbranih v priročniku, lahko v pomoč tudi priloge:

- poenostavljena shema za interpretacijo T-vrednosti BFQ in BFO,
- poenostavljena shema opisov tipičnih pridevnikov glede na T-vrednosti BFQ in BFO,
- opisi pridevnikov uporabljenih v BFO lestvicah,
- tabela za različne poklice (M, SD) za dimenzije in poddimenzije BFQ,
- tabela T-vrednosti BFQ glede na spol in starost (dimenzije in poddimenzije),
- tabela T-vrednosti BFO-S glede na starost (dimenzije),
- tabela T-vrednosti BFO-D glede na starost (dimenzije).

Interpretacija T-vrednosti se lahko nanaša bodisi na posamezne dimenzije ali pa na celotni profil (kot skupek vseh dimenzij). T-vrednosti na posamezni dimenziji pridobijo namreč na vrednosti prav v odnosu z ostalimi dimenzijami. Npr. če nizko število T-vrednosti pri *vestnosti* sovпада z visokim številom pri *odprtosti* in *čustveni stabilnosti*, to lahko kaže na ustvarjalnost; če pa je nizko število pri *vestnosti* povezano z nizkim številom T-vrednosti na dimenzijah *odprtost* in *čustvena stabilnost*, to lahko kaže na uporniške težnje.

Poleg tega pa so lahko določene dimenzije in poddimenzije pomembnejše v določenih okoliščinah ali za določene dejavnosti.

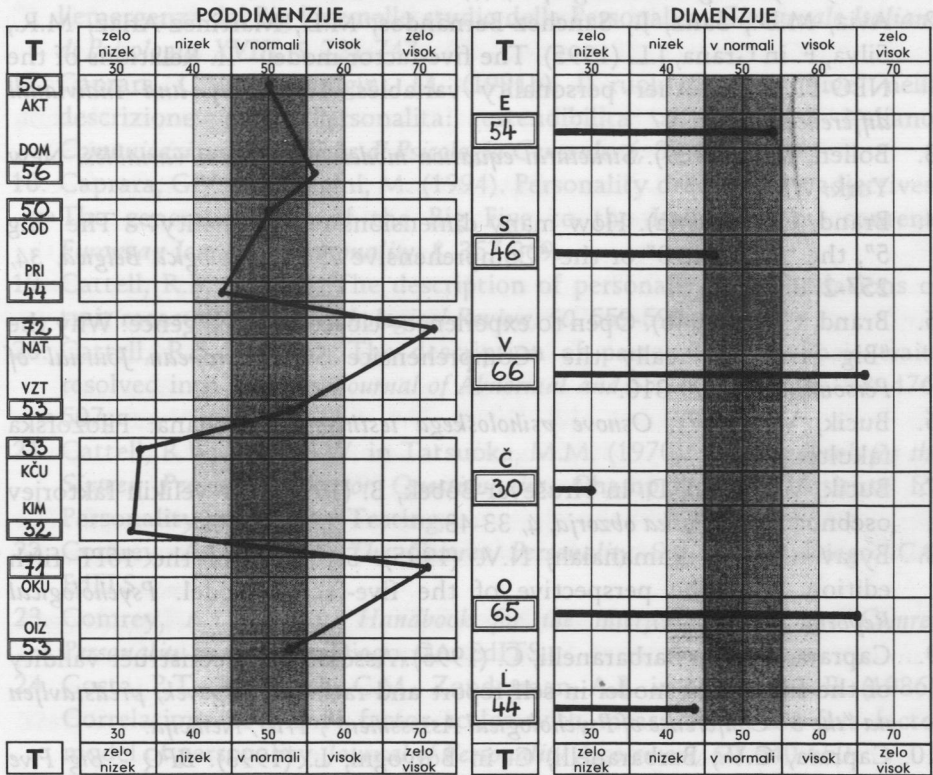
Za primer bomo predstavili profil posameznika. Odgovore smo dobili z vprašalnikom BFQ. Pri interpretaciji profilov se bomo zaradi boljše opredelitve sklicevali na Hollandovo taksonomijo različnih osebnostnih tipov (RIASEC, Boben, Hruševar-Bobek, Lapajne in Niklanovič, 1993; Holland, 1985; Niklanovič, Lapajne, Hruševar-Bobek in Boben, 1993), izmed katerih je za vsakega značilna določena konfiguracija osebnostnih atributov in značilnosti, ki se sklada tudi z določenimi delovnimi nalogami, zaposlitvami in poklici.

Raziskovalni tip po Hollandovi tipologiji (I)

Tak tip človeka je nagnjen predvsem k znanstvenim nalogam. Zanima ga delo z idejami, simboli, besedami, je bister, intelektualen, zanima ga več stvari in nagnjen je k spoznavanju. Niso mu všeč situacije, v katerih mora slediti kopici pravil. Všeč so mu službe v okviru medicine, biologije, laboratorijskega raziskovanja ...

Energija kaže na osebo, ki je dokaj živahna in komunikativna, čeprav včasih deluje nekoliko nerodno in sramežljivo. *Sprejemljivost* kaže na osebo, ki je dokaj strpna in altruistična. Včasih se lahko zdi nekoliko individualistična in sumničava. *Vestnost* kaže na osebo, ki je zelo marljiva, redoljubna, odgovorna in natančna, nikakor pa ne neurejena ali raztresena. *Čustvena stabilnost* kaže na osebo, ki je zelo anksiozna, občutljiva, vzdražljiva, živčna in v bistvu niti najmanj uravnovešena in potrpežljiva. *Odprtost* kaže na osebo, ki je dokaj ustvarjalna, domiselna, izvirna in nekonvencionalna, netradicionalistična in ni nepoučena. Vrednost na lestvici *L* kaže na profil brez socialno zaželenih ali nezaželenih odgovorov v pozitivnem ali negativnem smislu. Na osnovi profila poddimenzij lahko rečemo, da je oseba zmerno dinamična in aktivna, precej dominantna in deklarativna, zmerno sodelovalna in empatična, manj vpljudna in prijazna, zelo tankovestna in natančna, zmerno vztrajna in trdna, skoraj popolnoma nesposobna brzdati lastna čustva, skoraj popolnoma nesposobna brzdati lastno impulzivnost, zelo odprta za kulturo, zmerno odprta za novosti, ideje in vrednote, ki so drugačne od njenih.

15. Caprara, G.V. in Perugini, M. (1990) Personality described by the Big Five: Could the "Big Five" be extended to the Italian context? *Prispevek* ...
 16. Caprara, G.V. in Wholeness ...

Slika: Profil raziskovalca (I po Hollandu), starega 31 let

LITERATURA

1. Allport, G.W. in Odbert, H.S. (1936). Trait-names: A psycho-lexical study. *Psychological Monographs*, 47, Whole No. 211.
2. Avia, M.D., Sanz, J., Sanchez-Bernandos, M.L., Martinez-Ariaz, M.R., Silva, F. in Grana, J.L. (1995). The five-factor model – II. Relations of the NEO-PI with other personality variables. *Personality and Individual Differences*, 19, 81-97.
3. Bollen, K.A. (1989). *Structural equation models with latent variables*. New York: Wiley.
4. Brand, C.R. (1994a). How many dimensions of personality? - The "Big 5", the "Gigantic 3" or the "Comprehensive 7"? *Psychologica Belgica*, 34, 257-273.
5. Brand, C.R. (1994b). Open to experience - closed to intelligence: Why the "Big Five" are really the "Comprehensive Six". *European Journal of Personality*, 8, 299-310.
6. Bucik, V. (1997). *Osnove psihološkega testiranja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
7. Bucik, V., Boben, D. in Hruševar-Bobek, B. (1995). Pet velikih faktorjev osebnosti. *Psihološka obzorja*, 4, 33-43.
8. Byravan, A. in Ramanaiah, N.V. (1995). Structure of the 16PF fifth edition from the perspective of the five-factor model. *Psychological Reports*, 76, 555-560.
9. Caprara, G.V. in Barbaranelli, C. (1995). Assessing the construct validity of the five factor model in self report and ratings. *Prispevek, predstavljen na "the 3rd Conference of Psychological Assessment", Trier, Nemčija*.
10. Caprara, G.V., Barbaranelli, C. in Borgogni, L. (1993). *BFQ - Big Five Questionnaire. Manuale*. Firenze: Organizzazioni Speciali.
11. Caprara, G.V., Barbaranelli, C. in Borgogni, L. (1994). *BFO - Big Five Observer. Manuale*. Firenze: Organizzazioni Speciali.
12. Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Borgogni, L. Bucik, V. in Boben, D. (1997). Model "velikih pet": Pripomočki zamerjenje strukture osebnosti. Priročnik. Ljubljana: Produktivnost, d.o.o., Center za psihodiagnostična sredstva.
13. Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Borgogni, L. in Perugini, M. (1994). Cinque fattori e dieci sottodimensioni per la descrizione della personalita. *Giornale Italiano di Psicologia*, 21, 1, 1-11.
14. Caprara, G.V., Barbaranelli, C. in Comrey, A.L. (1995). Factor analysis of the NEO-PI inventory and the Comrey personality scales in an Italian sample. *Personality and Individual Differences*, 18, 193-200.

15. Caprara, G.V. in Perugini, M. (1990). Personality described by adjectives: Could the "Big Five" be extended to the Italian context? *Prispevek, predstavljen na "the 5th European Conference of Personality", Ariccia, Italija.*
16. Caprara, G.V. in Perugini, M. (1991a). L'Approccio Psicolessicale e l'emergenza dei Big Five nello studio della Personalita. *Gionarnale Italiano di Psicologia, XVIII, 5, 721-747.*
17. Caprara, G.V. in Perugini, M. (1991b). Il ruolo dei "Big Five" nella descrizione della Personalita: estendibilita al contesto italiano. *Comunicazioni Scientifiche di Psicologia Generale, 6, 83-101.*
18. Caprara, G.V. in Perugini, M. (1994). Personality described by adjectives: The generalizability of the Big Five to the Italian lexical content. *European Journal of Personality, 8, 357-369.*
19. Cattell, R.B. (1943a). The description of personality: I. Foundations of trait measurement. *Psychological Review, 50, 559-594.*
20. Cattell, R.B. (1943b). The description of personality. II. Basic traits resolved into clusters. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 38, 476-507.*
21. Cattell, R.B., Eber, H.W. in Tatsuoka, M.M. (1970). *The handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire.* Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing.
22. Comrey, A.L. (1970). *The Comrey Personality Scales.* San Diego, CA: EdITS.
23. Comrey, A.L. (1980). *Handbook for the interpretation of the Comrey Personality Scales.* San Diego, CA: EdITS.
24. Costa, P.T., Jr., Busch, C.M., Zonderman, A.B. in McCrae, R.R. (1986). Correlations of MMPI factor scales with measures of the five factor model of personality. *Journal of Personality Assessment, 50, 640-650.*
25. Costa, P.T., Jr. in McCrae, R.R. (1985). *The NEO Personality Inventory manual.* Odessa: Psychological Assessment Resources.
26. Costa, P.T., Jr. in McCrae, R.R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual.* Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
27. Costa, P.T., Jr. in McCrae, R.R. (1994). Positive and negative valence within the five-factor model of personality. *Prispevek, predstavljen na "the Annual Convention of the American Psychological Association", Los Angeles, CA.*
28. Costa, P.T., Jr. in McCrae, R.R. (1995). Primary traits of Eysenck's P-E-N system: Three- and five-factor solutions. *Journal of Personality and Social Psychology, 69, 308-317.*

29. Costa, P.T., Jr. in McCrae, R.R. in Dye, D.A. (1991). Facet scales for Agreeableness and Conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12, 887-898.
30. De Fruyt in Mervielde, I. (1996). Holland's RIASEC interest types and the five-factor model of personality. *Prispevek, predstavljen na "the 8th European Conference of Personality", Ghent, Belgija.*
31. Deiner, R., Steyer, R., Eid, M., Notz, P., Schwenkmetzger, P., Ostendorf, F. in Neubauer, A. (1995). Situational effects in trait assessment: the FPI, NEOFFI, and EPI questionnaires. *European Journal of Personality*, 9, 1-23.
32. Digman, J.M (1990). Personality structure: Emergence of the five factors model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
33. Draycott, S.G. in Kline, P. (1995). The Big Three or the Big Five - the EPQ-R vs the NEO-PI: a research note, replication and elaboration. *Personality and Individual Differences*, 18, 801-804.
34. Eysenck, H.J. in Eysenck, S.B.G. (1975). *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. San Diego, CA: EdITS.
35. Gerbing, D.W. in Tuley, M.R. (1991). The 16PF related to the five-factor model of personality: Multiple-indicator measurement versus the a priori scales. *Multivariate Behavioral Research*, 26, 271-289.
36. Goldberg, L.R. (1990). An alternative "description of personality": The Big Five factor structure. *Journal of Personality and Social psychology*, 59, 1216-1229.
37. Guilford, J.S., Zimmerman, W. in Guilford, J.P. (1976). *The Guilford-Zimmerman Temperament Survey handbook*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
38. Holland, J.L. (1985). *The SDS professional manual – 1985 revision*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
39. Jackson, D.N. (1984). *Personality Research Form Manual* (3. izd.). Port Huron, MI: Research Psychologists.
40. John, O.P. (1990). The "Big Five" factor taxonomy: dimensions of personality in the natural languages and in questionnaires. V: L.A. Pervin (ur.). *Handbook of personality theory and research*, str. 66-100. New York: Guilford.
41. John, O.P., Angleitner, A. in Ostendorf, F. (1988). The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, 2, 171-203.
42. Jöreskog, K.G. in Sörbom, D. (1993). *LISREL 8 - User's reference guide*. Chicago, IL: Scientific Software International.
43. Krajnc, I. (1997). Prvi uporabni rezultati vprašalnika BFQ: Vzorčni profil menedžerjev. *Testinfo*, 2 (2),

44. MacDonald, D.A., Anderson, P.E., Tsagarakis, C.I. in Holland, C.J. (1995). Correlations between the Myers-Briggs type indicator and the NEO Personality inventory facets. *Psychological Reports*, 76, 449-450.
45. MacDonald, D.A., Tsagarakis, C.I. in Holland, C.J. (1994). Validation of a measure of transpersonal self-concept and its relationship to Jungian and five-factor model conceptions of personality. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 26, 175-201.
46. McCrae, R.R. in Costa, P.T., Jr. (1985). Comparison of EPI and Psychoticism scales with measures of the five factor model of personality. *Personality and Individual Differences*, 6, 587-597.
47. McCrae, R.R. in Costa, P.T., Jr. (1986). Clinical assessment can benefit from recent advances in personality psychology. *American Psychologist*, 41, 1001-1003.
48. McCrae, R.R. in Costa, P.T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
49. McCrae, R.R. in Costa, P.T., Jr. (1989). Rotation to maximize the construct validity of factors in the NEO-PI. *Multivariate Behavioral Research*, 24, 107-124.
50. Miller, T.R. (1992). The psychotherapeutic utility of the five-factor model of personality: a clinical experience. *Journal of Personality Assessment*.
51. Niklanovič, S., Lapajne, Z., Hruševar-Bobek, B in Boben, D. (1993). SDS - iskanje poklicne poti. Priročnik. Ljubljana: Produktivnost, d.o.o., Center za psihodiagnostična sredstva.
52. Norman, W.T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.
53. Norman, W.T. (1967). *2800 personality trait descriptions: Normative operating characteristics for a University population*. Ann Arbor, MI: University of Michigan.
54. Trull, T.J., Useda, J.D., Costa, P.T., Jr., in McCrae, R.R. (1995). Comparison of the MMPI-2 personality psychopathology five (PSY-5), the NEO-PI, and the NEO-PI-R. *Psychological Assessment*, 7, 508-516.
55. Van Heck, G, Perugini, M, Caprara, G.V. in Fröger, J. (1994). The Big Five as tendencies in situations. *Personality and Individual Differences*, 16, 715-731.
56. Watson, D. in Tellegen, A. (1985). Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*, 98, 219-235.

